

Lūcija Strauta

Pienācīgas un samērīgas atlīdzības princips autortiesību līgumos

The Principle of Appropriate and Proportionate Remuneration in Copyright Agreements

Anotācija

Darba mērķis ir izpētīt Eiropas Padomes un Parlamenta Direktīvā (ES) 2019/790 par autortiesībām un blakustiesībām digitālajā vienotajā tirgū un ar ko groza Direktīvas 96/9/EK un 2001/29/EK (turpmāk – Direktīva 2019/790) ietvertā pienācīgas un samērīgas atlīdzības principa saturu un to, kā šo principu ieviešana Latvijas nacionālajā autortiesību regulējumā ietekmēs pašreizējos atlīdzības noteikumus autortiesību līgumos. Pētījuma rezultātā secināts, ka Latvijas likumdevējs pienācīgas un samērīgas atlīdzības principu plāno ieviest ar Latvijas autortiesību regulējumā jau pastāvošo taisnīgas atlīdzības jēdzienu, papildinot to ar jauniem, speciāliem kritērijiem, kas izriet no minētās direktīvas un kolektīvā autortiesību pārvaldījuma regulējuma. Pētījuma rezultātā apkopoti kritēriji, kas ņemami vērā, nosakot taisnīgas atlīdzības apmēru, un sniegts to skaidrojums, balstoties uz Latvijas un Vācijas tiesu prakses atziņām.

Atslēgvārdi: autortiesības, autortiesību līgumi, Direktīva 2019/790, pienācīgas un samērīgas atlīdzības princips, taisnīga atlīdzība.

Ievads

Cik maksā tiesības izdot kādu jūsu sacerēto darbu, piemēram, dzeju vai romānu? Lai arī uz šo jautājumu nav tūlītēji rodamas atbildes, ir visai skaidrs, ka jūsu un izdevēja viedoklis šajā jautājumā atšķirsies. Kā norādīts dažādos avotos, autors vai izpildītājs, slēdzot autortiesību līgumus, parasti ir vājākā līgumslēdzēja puse. Tas autoriem un izpildītājiem traucē vienoties par taisnīgiem līguma noteikumiem un taisnīgu atlīdzību.

Lai novērstu nevienlīdzību autoru un viņa darbu izmantotāju starpā, Eiropas Savienības (ES) likumdevējs Direktīvas 2019/790 3. nodaļā

ir ieviesis vairākus juridiskus līdzekļus, tai skaitā pienācīgas un samērīgas atlīdzības principu. Minētās direktīvas noteikumi ES dalībvalstīm nacionālajos tiesību aktos bija jāpārņem līdz 2021. gada 7. jūnijam. Latvija direktīvu vēl nav ieviesusi. Latvijā direktīva tiks ieviesta ar grozījumiem Autortiesību likumā (likumprojekta numurs Nr. 22-TA-585) (turpmāk – Likumprojekts). Kā redzams no pieejamās informācijas par likumdošanas procesu, Likumprojekta saturs ir karsts diskusiju objekts visiem nozares pārstāvjiem.

Pētījuma mērķis ir noskaidrot pienācīgas un samērīgas atlīdzības principa saturu, to, kā šo principu ieviešana Latvijas nacionālajā autortiesību regulējumā ietekmēs līdzšinējos atlīdzības noteikumus līgumos un kā pienācīgas un samērīgas atlīdzības princips ir savienojams ar Latvijas tiesībās pastāvošo taisnīgas atlīdzības jēdzienu.

Raksta pirmajā daļā aplūkoti atlīdzības veidi par autortiesību izmantošanu. Otrajā daļā analizētas autora tiesības uz atlīdzību ES tiesībās gan pirms, gan pēc Direktīvas 2019/790 pieņemšanas, lai izprastu pienācīgas un samērīgas atlīdzības principa saturu un mērķi. Otrajā daļā arī pētīts, kā Direktīvas 2019/790 3. nodaļas regulējumu plānots ieviest Latvijā. Savukārt trešajā daļā analizēts to ES dalībvalstu nacionālais autortiesību regulējums, kurās jau pirms Direktīvas 2019/790 ieviešanas pastāvēja līdzīgs regulējums, sevišķi Vācijas, lai izprastu pienācīgas un samērīgas atlīdzības principa praktisko piemērošanu.

Pārskatāmības labad rakstā turpmāk lietoti jēdzieni “autors”, “darbs”, “autortiesības” vai “mantiskās tiesības”, taču vienlaikus Direktīvas 2019/790 regulējums, kā arī darba saturs un secinājumi attiecināmi uz izpildītājiem, blakustiesību objektiem (izpildījumu) un blakustiesībām, ja vien nav norādīts citādi.

1. Autortiesības kā civiltiesiska darījuma objekts

Autora tiesības saņemt mantisku atlīdzinājumu par viņa darba vai tiesību izmantošanu var iedalīt divās lielās grupās: kā kompensācija par autora izņēmuma tiesību ierobežošanu (Autortiesību likumā – tiesības uz taisnīgu atlīdzību, bet kas pēc būtības pilda kompensējošu funkciju) un tiesības uz atlīdzību par autora tiesību nodošanu vai darba izmantošanu

(licencēšanu) (Autortiesību likumā – tiesības uz atlīdzību). Šīs tiesības uz atlīdzinājumu ir savstarpēji atšķirīgas un pilda dažādas funkcijas.

Atlīdzinājums par tiesību nodošanu ir atlīdzība (angļu val. *remuneration*), kuras apmēra aprēķināšana ir balstīta uz darba izmantošanas vērtību komercdarbībā, kamēr kompensācijas apmēram jāatbilst autoram nodarītajam kaitējumam – izņēmuma tiesību ierobežošanai [Max Planck Institute for Innovation and Competition 2017: 8]. Kaut arī Latvijas Autortiesību likumā abi atlīdzinājuma veidi apzīmēti kā atlīdzība, būtiski nošķirt, kāda atlīdzība katrā gadījumā domāta, jo no tā mainās piemērojamās tiesības. Latvijas autortiesību regulējumā pašlaik nav speciāli noteikumi, kas regulētu atlīdzības apmēru kā samaksu par tiesību nodošanu vai atļauju izmantot darbu.

2. Direktīvas 2019/790 noteikumi par autora tiesībām uz atlīdzību

Līdz šim autoratlīdzības jautājumi ir risināti nacionālā regulējuma līmenī. Direktīvas 2019/790 noteikumi par pienācīgas un samērīgas atlīdzības principu ir pirmais ES mēģinājums saskaņot autortiesību līgumu regulējumu attiecībā uz visiem darbiem un aizsargātajiem objektiem (izņemot datorprogrammas) visos dalībvalstu tirgos attiecībā uz visiem tiesību izmantošanas veidiem [Xalabarder 2020: 5].

Akadēmiķi ir skaidrojuši, ka atlīdzību aprakstošie jēdzieni “pienācīga” un “samērīga” ir kumulatīvi piemērojami atlīdzību raksturojoši elementi, un katrs no tiem iztulkojams atsevišķi. “Pienācīgs” attiecas uz taisnīgumu un var tikt tulkots, ņemot vērā ierasto praksi kultūras nozarēs [European Copyright Society 2020: 42]. “Pienācīgs” un “taisnīgs” nav savstarpēji izslēdzoši jēdzieni, drīzāk tie saturiski pārklājas.

Samērīga atlīdzība nozīmē, ka atlīdzība ir daļa no esošās vai potenciālās tiesību ekonomiskās vērtības. Lai netiktu sajauktas prasības, ka atalgojumam jābūt gan pienācīgam, gan samērīgam, *European Copyright Society* iesaka jēdzienu “samērīgs” saprast kā tādu, kas atspoguļo principu, ka autora un izpildītāja atalgojumam ir jāpalielinās līdz ar jebkādu licenciāta vai tiesību atsavinātāja ienākumu palielināšanos [European Copyright Society 2020: 46]. Procentuālajai daļai ir jāsasniedz taisnīgs

tiesību un interešu sadalījums starp autoru un tiesību ieguvēju vai darba izmantotāju.

Pielīgtā atlīdzība jāizvērtē divos aspektos: 1) pret tiesību ekonomisko vērtību un 2) pret vēlāk gūtajiem ieņēmumiem. Tādējādi redzami ES likumdevēja centieni atlīdzības atbilstību labai ticībai un godīgai darījumpraksi saistīt gan ar līguma noslēgšanas brīdi, gan arī ar visu turpmāko līguma spēkā esības laiku.

Vērtējot pielīgtās atlīdzības pienācīgumu un samērīgumu attiecībā pret tiesību ekonomisko vērtību, ir jāņem vērā visi tie tirgus apstākļi, kas to ietekmē. Vienlaikus šo atlīdzības aspektu ietekmē arī konkurences apstākļi. Līdz ar to tiesību ekonomiskās vērtības aspektā vērtējama atlīdzības atbilstība tirgus apstākļiem un godīgai darījumu praksei jeb tas, kāda atlīdzība par darbu vai tiesībām tiktu pielīgta, ja abas līgumslēdzējas puses par tās apmēru vienotos kā vienlīdzīgi tirgus dalībnieki. Savukārt otrs aspekts ir faktiski gūtie ieņēmumi no darba vai tiesību izmantošanas. Tādējādi direktīva pieprasa, ka autori ir pastāvīgi saistīti ar atlīdzības plūsmu gadījumos, kad viņu darbs vai tiesības tiek ilglaicīgi izmantotas komercdarbībā.

Šobrīd Likumprojekts ir izstrādes stadijā. Lai ieviestu pienācīgu un samērīgu atlīdzības principu, plānots likumu papildināt ar 45.¹ pantu "Taisnīga atlīdzība par mantisko tiesību atsavināšanu vai darba izmantošanu", kurā noteikti gan vērtējamie kritēriji, gan tiesību uz taisnīgu atlīdzību ierobežojumi, kuri jāņem vērā gan līgumu slēdzējām pusēm, gan tiesai, izšķirot strīdu (skat. Likumprojekta 17. pantu).

Likumprojektā taisnīgas atlīdzības kritēriji ir aizgūti no Latvijas autortiesību sistēmā jau pastāvošajiem atlīdzības likmju noteikšanas kritērijiem, kas regulēti Autortiesību kolektīvā pārvaldījuma likuma 32. pantā. Kā norādīts Likumprojekta 17. pantā, nosakot taisnīgu atlīdzību, ņem vērā mantisko tiesību vai darba izmantošanas tiesību ekonomisko vērtību ietekmējošus apstākļus, tostarp:

- 1) komerciālu un nekomerciālu labumu, kuru gūst tiesību pārņēmējs vai darba izmantotājs,
- 2) tiesību vai darba izmantošanas mērķi,
- 3) apjomu,
- 4) nozīmību atkarībā no izmantošanas veida,
- 5) autora ieguldījumu darba radīšanā,

6) tiesību pārņēmēja vai darba izmantotāja finanšu ieguldījumu attiecībā uz konkrēto darbu.

Lai noskaidrotu minēto kritēriju nozīmi un izmantošanu, vērtējot taisnīgas atlīdzības apmēru, pētījumā analizēts to ES dalībvalstu regulējums, kurās jau pirms Direktīvas 2019/790 ieviešanas pastāvēja līdzīgi noteikumi.

3. Eiropas Savienības dalībvalstu nacionālais regulējums līdz Direktīvas 2019/790 ieviešanai

Darbā analizēts tikai to ES dalībvalstu nacionālais regulējums, kas saturēja speciālus atlīdzības apmēra noteikumus, lai izvērtētu, kā atlīdzības apmēra noteikšana pēc Direktīvas 2019/790 varētu tikt īstenota praksē.

Vairumā gadījumu nacionālais autortiesību regulējums atlīdzības apmēru un samaksas kārtību atstāj līgumslēdzēju pušu ziņā. Tomēr Francijas, Vācijas, Polijas un Spānijas regulējums paredz detalizētākus noteikumus, sevišķi attiecībā uz vienreizēju atlīdzības maksu, kas ir pieļaujama tikai īpašās situācijās. Piecu dalībvalstu – Vācijas, Francijas, Ungārijas, Polijas un Spānijas – autortiesību regulējums ļauj autoriem pieprasīt līguma grozījumus, ja atlīdzība, par kuru panākta vienošanās, nav samērīga ar ieņēmumiem, kas gūti no darba izmantošanas (*ex post* līguma koriģēšanas mehānisms). Šāda atlīdzības pārskatīšana visbiežāk ir atļauta tikai tad, ja autors ir saņēmis vienreizēju maksājumu. Nosacījumi, pēc kādiem šīs tiesības var izmantot, valstu starpā atšķiras.

Ņemot vērā Vācijas autortiesību regulējuma līdzību ar Direktīvas 2019/790 3. nodaļas noteikumiem, kā arī faktu, ka Vācijā šāds regulējums ir pastāvējis jau aptuveni 20 gadus, Vācijas tiesu prakse par autortiesību līguma atlīdzības noteikumiem ir noderīga, lai detalizētāk analizētu taisnīgas atlīdzības jēdziena saturu vai pienācīgas un samērīgas atlīdzības principa izpausmi autortiesību līgumos.

Saskaņā ar Vācijas autortiesību likumu (vācu val. *Urheberrechtsgesetz*) (turpmāk – UrhG) atlīdzība tiek uzskatīta par pienācīgu, ja tā atbilst tam, kas darījumu attiecībās tiek uzskatīts par nozares darījumu praksei atbilstošu un taisnīgu, ņemot vērā piešķirto tiesību raksturu un apmēru, jo īpaši ilgumu, izmantošanas biežumu, apjomu un laika brīdi (Vācijas Federatīvās tiesas nolēmums Nr. I ZR 41/07, 9. pkt.; Nr. I ZR 38/07, 8. pkt.). Atlīdzībai

būtu jāatlīdzina faktiski nodotais tiesību un izmantošanas atļaujas apjoms. Autoram ir jāgūst labums no ikvienas tā darba izmantošanas reizes komercdarbībā. Tādējādi atlīdzības apmēru galvenokārt ietekmē nododamo tiesību apjoms, dažādi tirgus apstākļi, konkrētā darba peļņa un izdevumi tā sagatavošanā, autora darba daļas būtiskums kopējā gala produktā un ietekme uz darba komerciālajiem panākumiem.

Primāri vērtējot atlīdzības faktisko apmēru, tiesas ņem vērā konkrētās nozares darījumu praksi, piemēram, vienotus atlīdzības standartus, nozares koplīgumus un kolektīvos atalgojuma līgumus. Tas noteikts arī Vācijas Autortiesību likumā (UrhG 32(2a). pants). Tomēr tiesa var arī konstatēt, ka ierastā darījumu prakse, kaut gan nozarē ir plaši pieņemta un atzīta, var nebūt taisnīga, ņemot vērā visas konkrētās lietas būtiskos apstākļus (Vācijas Federatīvās tiesas nolēmums Nr. I ZR 38/07, 22. pkt.).

Atkarībā no tā, vai darbu ir plānots izmantot pastāvīgi vai īslaicīgi, mainās piemērotais atlīdzības noteikšanas modelis. Ja darbs tiek izmantots pastāvīgi, autora pastāvīgas līdzdalības princips (UrhG 32. pants) vislabāk tiek īstenots, ja atlīdzības apmērs balstīts uz darba pārdošanas rezultātiem (Nr. I ZR 38/07, 26. pkt.). Lai līgumā autoram paredzētu vienreizēju maksājumu, ir nepieciešams sevišķs pamatojums. Vienreizējs maksājums automātiski nebūtu atzīstams par netaisnīgu atlīdzību, tomēr, ja piešķirtās tiesības ir neierobežotas laikā un apjomā, ar vienreizēju maksājumu parasti nepietiks (Nr. I ZR 230/06, 27. pkt.; Nr. I ZR 39/07, 8. pkt.).

Pēc citu ES dalībvalstu regulējuma izpētes un Vācijas tiesu prakses analīzes pētījuma autore ir apkopojusi Likumprojektā uzskaitītos apstākļus, kas ietekmē mantisko tiesību vai darba izmantošanas tiesību ekonomisko vērtību, – tie izklāstīti secinājumu sadaļā.

Secinājumi

1. Pienācīgas atlīdzības princips noteic, ka autors saņem atlīdzību, kas atbilst nodoto tiesību ekonomiskajai vērtībai. Samērīgas atlīdzības princips noteic, ka atlīdzība ir daļa no esošās vai potenciālās tiesību ekonomiskās vērtības, un šai daļai ir jāpieaug, ja pieaug arī tiesību vai darba izmantošanas rezultātā gūtais ekonomiskais labums. Samērīga atlīdzība ir saistīta ar proporcionalitāti no ienākumiem, vienlaikus šīs

proporcijas aprēķināšanai jāņem vērā kvalitatīvi rādītāji. Daļas apmērs primāri nosakāms saskaņā ar nozarē vispārpieņemto praksi. Lai nodrošinātu atbilstību samērīgas atlīdzības principam gadījumos, kad autora darbs vai tiesības tiek ilglaicīgi izmantotas komercdarbībā, līguma noteikumiem ir jāparedz autora pastāvīga iesaiste atlīdzības sadalē, piemēram, periodisku atlīdzības maksājumu veidā.

2. Pielīgtā atlīdzība jāizvērtē divos aspektos: pret tiesību ekonomisko vērtību līguma slēgšanas brīdī un pret vēlāk gūtajiem ieņēmumiem. Atlīdzības ekonomisko vērtību noteic atbilstoši tirgus apstākļiem un godīgai darījumu praksei jeb, ņemot vērā to, kāda atlīdzība par darbu vai tiesībām tiktu pielīgtā, ja abas līgumslēdzējas puses par tās apmēru vienotos kā vienlīdzīgi tirgus dalībnieki, ievērojot abu pušu tiesību un interešu līdzsvaru. Atlīdzības apmēra atbilstībā izvērtējams, vai autora saņemtā atlīdzība paredzēta par visiem darba izmantošanas veidiem, nodoto tiesību apjomu un vai tā nav pārāk zema salīdzinājumā ar vispārējo tirgus praksi un prognozētajiem darba pārdošanas rezultātiem, kā arī pret vēlāk faktiski gūto mantisko labumu.
3. Bez likumā uzskaitītajiem kritērijiem atlīdzības un tiesību ekonomiskās vērtības noteikšanā ir ņemami vērā citi neminēti, objektīvi kritēriji atkarībā no lietas konkrētajiem apstākļiem. Šādi kritēriji ir saistīti ar darba komerciālo panākumu prognozēšanu līguma slēgšanas brīdī (autora pirmā darba esība, izdoto darbu daudzums vai publiskās reprodukcijas, zema vai augsta pārdošanas prognoze, zemas vai augstas pārdošanas cenas u. c.), tirgus stāvokli (tirgus lielums, patērētāju pirkspēja u. c.) un nozares vispāratzīto praksi kā sākotnējo atskaites punktu.

Izmantotie avoti un literatūra

1. Anotācija likumprojektam Nr. 22-TA-585 "Grozījumi Autortiesību likumā". Pieejams: <https://tapportals.mk.gov.lv/annotation/a1c293f2-c272-4bc4-a7a1-22cd52b1888f> (skatīts 30.03.2022.).
2. Bently, L., Kretschmer, M., Dudenbostel, T., Moreno, M., & Radauer, A. (2017). *Strengthening the position of press publishers and authors and performers in the Copyright Directive*. Study commissioned by the European Parliament, p. 43.

3. Directive 2019/790 on Copyright in the Digital Single Market Authors' Group Recommendations on the transposition of Articles 18 to 23, p. 1. Pieejams: <https://composeralliance.org/media/288-authors-group-recommendations-on-the-transposition-of-articles-18-to-236-.pdf> (skatīts 29.03.2022.).
4. European Commission. (2016a). *Impact assessment on the modernization of EU copyright rules*. Staff working documents, Annex 14A.
5. European Commission. (2016b). *Remuneration of Authors of Books and Scientific Journals, Translators, Journalists and Visual Artists for the Use of their Works*. IVIR. Pieejams: <https://op.europa.eu/s/n65m> (skatīts 30.03.2022.).
6. European Commission, Directorate-General for the Information Society and Media, Gompel, S., Salamanca, O., & Guibault, L. (2015). *Remuneration of authors and performers for the use of their works and the fixations of their performances: Final report*. Publications Office. Pieejams: <https://data.europa.eu/doi/10.2759/834167> (skatīts 20.04.2022.).
7. European Copyright Society. (2020). Comment of the European Copyright Society on Arts. 18 to 22 DSM-D, 11 (2020) JIPITEC 132, para 6. Pieejams: <https://www.jipitec.eu/issues/jipitec-11-2-2020/5105> (skatīts 30.03.2022.).
8. Max Planck Institute for Innovation and Competition. (2017). Position Statement on the Modernisation of European Copyright Rules, Part F, p. 8. Pieejams: https://www.ip.mpg.de/fileadmin/ipmpg/content/stellungnahmen/MPI-Position_Statement_PART_F__2017_7_13.pdf (skatīts 30.03.2022.).
9. Nordemann, J. B. (2021). *Copyright case law of the German Bundesgerichtshof 2015–2019 – Part 4 of 4: Copyright contract law and enforcement*. Pieejams: <http://copyrightblog.kluweriplaw.com/2021/11/24/copyright-case-law-of-the-german-bundesgerichtshof-2015-2019-part-4-of-4-copyright-contract-law-and-enforcement/> (skatīts 20.04.2022.).
10. Priora, G. (2019) The principle of appropriate and proportionate remuneration in the CDSM Directive: A reason for hope? *European Intellectual Property Review*, 42(1), 2, 330–331.
11. Rozenfelds, J. (2008). *Intelektuālais īpašums*. Rīga: Zvaigzne ABC, 43. lpp.
12. Stechova, K. (2017). *How to best “sell” the “best-seller” clause? A review on whether the Contract adjustment mechanism proposed by the EU draft Digital*

Single Market Directive can secure fair (additional) remuneration for authors and performers. A thesis for the Degree of Doctor of Philosophy. Centre for Commercial Law Studies at Queen Mary, University of London, p. 120.

13. Veikša, I. (2021). *Autortiesības digitālajā laikmetā*. Rīga: Turība, 7., 82. lpp.
14. Xalabarder, R. (2020). The remuneration of authors and performers. *La Revue Internationale du Droit d'Auteur (RIDA)*, p. 5.

Tiesu nolēmumi

1. Vācijas Federālās tiesas 07.09.2009. spriedums Nr. I ZR 230/06.
2. Vācijas Federālās tiesas 07.10.2009. spriedums lietā Nr. I ZR 39/07.
3. Vācijas Federālās tiesas 07.10.2009. spriedums Nr. I ZR 41/07.
4. Vācijas Federālās tiesas 07.10.2009. spriedums lietā Nr. I ZR 38/07.
5. Vācijas Federālās tiesas 07.10.2009. spriedums lietā Nr. I ZR 39/07.
6. Vācijas Federālās tiesas 21.05.2015. spriedums Nr. I ZR 62/14.